

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ԱԽՈՅԵԱՆ (*)

(Նդիեկ Պատրիարք Տրեքեհեանի վախճանման հառասուցինքն պոքիւ)

«Յամենայնի բնծայեցուցէ՛ զանձինս ձեռ

իբրեւ զպաշտօնեայս Աստուծոյ» (Բ. ԿՈՐՆԹ., 2. 4)

Այսօրուան շաշու ընթերցուածը Առաքելական թուղթերէն՝ առնուած էր Պօղոս Առաքելալի առ կորնթացիս ուղղած երկրորդ նամակէն (2. Գլուխ), որուն մէջ Բրիստոսի վարդապետութեան ճշմարտութիւնները ժողովուրդի կեանքին մէջ թարգմանող և տարածող Մեծ Առաքելալը սքանչելի յատկատեսութեամբ կը բնորոշէ այն յատկանիշները, որոնք հիմնական նախադրեալներն ու ազդուագոյն միջոցներն են Աստուծոյ պաշտօնեայի անձն ու առաքելութիւնը արժեքնելու տեսակէտէն:

Աստուծոյ պաշտօնեան, Առաքելալին մտածողութեան և կեանքի փորձառութեան մէջ, Աստուծոյ գործակիցն է, իր խօսքերն ու գործերը ունին միայն մէկ ուղղութիւն — յառաջ տանիլ Աստուածորդւոյն՝ Երկնաւոր Վարդապետին փրկագործական առաքելութիւնը: Սա կ'ենթադրէ որ միայն սէր և նուիրում, այս բառերուն սովորական և ընթացիկ գործածութեան մէջ այնքան գունամոխիած իմաստովը, յալ՝ մանաւանդ կամաւոր յանձնառում բոլոր տեսակի նեղութեանց, չարչարանքի, վիշտի, հարուածի, տքնութեան: Սա կը նշանակէ համբերութեամբ, քաղցրութեամբ, անկեղծ սիրով յառաջ տանիլ Աստուծոյ գործը, ի հաղորդութիւն ընդ Աստուծոյ՝ այդ գործի աղբիւրին և վասն շինութեան ժողովրդեան՝ այդ գործի նպատակակէտին:

Այդ գործի ոգիին և մեթոտին մասին Առաքելալին կատարած ցուցմունքներու շարքին մէջ կայ այն մէկը որ կ'ըսէ. «(Մի՛ ազդուիրք) ո՛չ փառքէն և ո՛չ անարգանքէն, ո՛չ գովասանքէն և ո՛չ պարստանքէն»:

Այս բառերը ընտրեցի այսօր սրպէս խորհրդածութեան նիւթ, որովհետեւ այս Սուրբ Պատարագի աւարտին, այս Մայր Տաճարին մէջ, պիտի կատարուի հոգեհանգըստեան արարողութիւն ի հանգիստ հոգւոյն Երուսաղէմի Պատրիարք՝ Նդիշէ Արքեպոս. Տէրաւրեանի, իր վախճանման քառասունքին առթիւ: Արգարե, փետրուար 1ին, մինչ ռմբակոծութիւնը ահաւոր գոռումնեքով լեցուցած էր ամբողջ մթնոլորտը Պէյրութի արեւելեան այս շրջաններուն, մինչ արձակուող առժերն ու փամփուշտները զոհեր կը խլէին ժողովուրդէն և ահաւոր քանդուամեծ կ'առաջացնէին այս շէնքաղաքին մէջ, մինչ մարդիկ, վախէն հալածական, գետնայարկերու մէջ ապաստան կը փնտռէին, վերջին հեռաձայնը որ արտասահմանէն ստացայ կը գուժէր անակնկալ վախճանումը Նդիշէ Պատրիարք Սրբազանին: Յարժար դատեցինք որ այսօր, համեմատաբար հանգարտած կացութեան մէջ, վախճանման քառասունքի առթիւ, իր յիշատակը արժանաւորապէս ոգեկոչուի կաթողիկոսարանիս Մայր Տաճարին մէջ, աղօթք մատուցուի ի խաղաղութիւն իր վաստակեալ ոգիին և յարգանք՝ իր հոգեւորական, գրական, կրթական, մշակութային և վարչական գործունէութեան:

* *

Ութուն տարիներ ապրեցաւ ան ի վերայ երկրի: Կեանք առաւ վասպուրական աշխարհի Ռշտունեանց գաւառին մէջ, ոչ շատ հեռու Նարեկայ վանքէն. և ահա իր աչքերը փակեց Հայաստան բուրդ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց վանքին մէջ: Մանկութիւնը ապրեցաւ իր հայրենական հողին վրայ: Պատանութիւնը՝ որբաշխարհի մէջ, նախ իրաքեան հողին վրայ, գաղթականայնի յատուկ նսեմ պայմաններու տակ և ապա յԵրուսաղէմ: Իր կազմաւորման երիտասարդական ամենէն կարեւոր շրջանը

(*) Գարող՝ խօսուած Անթիլիասի Մայր Տաճարին մէջ, 11 Մարտի Կիրակի օրը:

ապրեցաւ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ, ուր կար կենսատու և հոգեչէն շունչը Դուրեան Եղիշէ Պատրիարքի, որ այնքան խոր ներգործութեամբ խմորեց իր բանաստեղծական բնատուր տաղանդը: Հոգեւորականութեան առաջին տարիները ապրեցաւ միտքի և հոգիի մեծութիւններով ծաղկած հայկական Երուսաղէմին մէջ, ուր Թորգոմ Պատրիարքի, Շահան Պէրպէրեանի, Յակոբ Օշականի նման անձնաւորութիւններ ոգեկան լոյսով կը պայծառացնէին հայոց դարաւոր վանքը 1930-1940 տարածուող տասնամեակին: Եղաւ մտերիմը անոնց, հաղորդակից՝ անոնց հոգեկան և գաղափարական հարստութեանց և գործակից՝ անոնց մարդակերտողական, գրական և իմացական ճգնութեան՝ կրօնական, իմաստասիրական, հայագիտական, դաստիարակչական և գրական սպասաւորութեան առաքելութեան մէջ:

Եղաւ Տեսուչ Ժառանգաւորաց վարժարանի, վարեց խմբագրութիւնը «Սիոն» ամսագրին, աշխուժօրէն և տիրաբար մասնակցեցաւ վանքի վարչական կեանքին՝ Տնօրէն Ժողովոյ իր անդամակցութեամբ և, ապա, Լուսարարապետական իր պաշտօնով: Ընտրուեցաւ Պատրիարքական Տեղապահ: Եթէ տարիներ ետք, Միաբանութեան մէջ ծագած ներքին վէճերու և պայքարներու հետեւանքով, հեռացուեցաւ Միաբանութենէն: Զորս տարիներ (1956-1960) ապրեցաւ տեսակ մը աքսորական կեանքով, «Վարդանգի», ինչպէս ինք կը սիրէր ըսել, և բանաստեղծութիւններ ստորագրելու: Ապա վերադարձաւ իր սիրած տունը, և ընտրուեցաւ Պատրիարք 1960ին: Վերջին երեսնամեակը իր կեանքին՝ անցուց Պատրիարքական դահլիճն Վրայ:

* * *

Իր կեանքի ուրուագծային այս պատկերին մէջ իր անձը ի յայտ եկաւ որպէս — Բանաստեղծ. բանաստեղծի իր կերպարը մնաց կենդանի իր արեւդայութեան օրերէն մինչև Պատրիարքական գահ: Մանաւանդ սկզբնական տարիներուն, հոգեկան խոր ապրումներու երգիչը եղաւ, իր բանաստեղծութեան աստղը քաղելով գլխաւորաբար Ս. Գրական աւանդութենէն: Իր «Մազղաղիցեհ Մեղրամովեան կը մնայ ամենէն» ցայտուն արտայայտութիւնը իր բանաստեղծական տաղանդին, որ կը սիրէր առաջօրէն պատկերաւոր գրական ստեղծումներով շնչաւորել իր գրիչը:

— Հայց. Եկեղեցւոյ ներքուհար գրիչ:

Իր արձակ գրութիւնները, հատորներ և յօդուածներ, կը յայտնարեն իր մէջ Հայց. Եկեղեցւոյ աւանդութեան, գրական ժառանգութեան արժէքներուն, ուղղափառութեան անսասանելիութեան և ազգային նկարագրի անկաշկանդ փառագոյլը:

— Հայրենիքի եւ հայութեան նախանձայոյզ ախոյիան:

Իր կեանքին, խօսքին և գիրին մէջ հայութեան զգացումը այնպէս եղաւ ինչպէս է արիւնը մարդու մարմնին մէջ: Միջազգային, միջ-եկեղեցական երեւոյթներ և հարցեր իր մէջ նօսրագոյն ներկայութիւն մըն էին: Հայ էր, զտարիւն, նոյնիսկ բարկ տեսակէն, որ հայութեան կամ Հայց. Եկեղեցւոյ ինքնութեան, ուղղափառութեան, ազգայնութեան և առհասարակ հայկականութեան անհաղորդ կամ վատահաղորդ երեւոյթներուն դէմ կ'արտայայտուէր, և ինչպէս ընդհանրապէս, բոլուն, խածնող և նոյնիսկ երբեմն վիրաւորող գրչով:

— Երուսաղէմի վանքի եւ սրբաեկեղեց մէջ հայութեան իրաւունքներուն ամբողջանուէր եւ արի պահպան:

Երուսաղէմը, հայկական Երուսաղէմը, իր գոյութեան քիչջներուն մէջ էր միախառնուած, և՛ մնաց այդպէս մինչև իր վերջին շունչը: 1948 թուականի Հրէական-Արաբական բախումներու ծանրագոյն և վտանգալից օրերուն, արթուն պահակ և նախանձայոյզ պաշտպանի իր հոգին պայծառօրէն դրսևորուեցաւ. բոլուն մը հաւատակից և եղբարակից միարաններու գլուխը կանգնած՝ ոգի ի բռին, հայկական



Դեկ. 1989-ին Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայր Ամեն Հիւսէյն Թագաւորին հետ:

Երուսաղեմի գրահն ի մարմնի՝ պաշտպանեց վանքը անոր սպառնացող վտանգներուն դէմ և ժողովուրդը պահեց անվտանգ ի գաւիթս վանուցն Սրբոց Յակոբեանց:

Այլ կողմէ, օտար Եկեղեցիներէ և ազդեցութեան այլ գոտիներէ, սրբատեղեաց մէջ հայոց ձեռք բերած իրաւունքներուն և առանձնաշնորհումներուն սպառնացող որեւէ փորձի դէմ՝ վահան ըրաւ իր անձը և թոյլ չտուաւ որ մեր հայրերէն հրե-տակուած սուրբ աւանդը նսեմանայ կամ ստուերոտի:

* * *

Ողջ հայութեան ծանօթ իրողութիւն է, որ Եղիշէ Պատրիարքի կեանքն ու գործունէութիւնը սահուն, խաղաղ և ներդաշնակ ընթացք մը չունեցաւ: Հի վայրի դաւարած է և առ ջուրս հանգստեան չապրեցաւ ինք: Վանական ներքին խռովու-թիւններ, ալեկոծումներ, տագնապներ, պայքարներ լայն տեղ գտան իր կեանքին մէջ: Անոնցմէ ոմանք արձագանգ գտան նաև հայ ժողովուրդի և Հայց. Եկեղեցւոյ ընդհանուր կեանքի ծիրին մէջ, ինչպէս Երուսաղեմի 23 ձեռագիրներու անհետաց-ման և հետագային վերադարձի տխուր պատմութիւնը, վարչական-հաշուական-կալուածական գործերու մէջ անկանոնութիւններու և ղեկավարներու պարագայներ ժխտական անդրադարձումներու տեղի տուին: Այստեղ անոնց անդրադառնալը ան-հարկի է: Երկար ու բարդ պատմութիւն են, որոնց մասին ինք իր կենդանութեան յաճախ սրտաց կերպով կ'արտայայտուէր: Այդ բոլորը թէև որոշ շուք մը կը բերեն իր վաստակին վրայ, բայց չեն կրնար չուքի տակ բերել իր ծառայութեանց դրական ատեղծագործական այն նուաճումները, որոնց շատ բան կը պարտի Երուսաղեմի Հա-յոց Պատրիարքութիւնը, որովհետև այդ բոլորէն վեր՝ ինք իր հայրերու, նախորդ Պատրիարքներու ժառանգութիւնը և աւանդապահութեան ոգին պահեց առողջ և կեն-դանի: Իր մէջ սէրը հանդէպ Հայց. Եկեղեցւոյ և հայութեան՝ երբեք տկարութիւն չձանչցաւ, մանաւանդ Երուսաղեմի հայկական ներկայութեան ամուր պահպանման տեսակէտէն:

Տագնապներուն մէջ մնաց անայլայլ: Երբեմն անգիջող, միշտ խիզախ ու վրճ-աւակամ: Պօղոս Առաքեալէն քիչ առաջ մէջբերուած խօսքը իր անձին վրայ կրնայ պատշաճօրէն տարագուիլ: «Մի՛ ազդուիք ո՛չ փառքէն և ո՛չ անարգանքէն, ո՛չ գո-վաստանքէն և ո՛չ պարսաւանքէն»: Մնաց հաստատ իր կեցուածքներուն մէջ: Երբեք չաճախ եղաւ բուռն և անսանձ իր արտայայտութիւններուն մէջ, ինչպէս ինք կ'ըսէր, չեղաւ ճշմանակով քաջութեամբ գիծերու և թիւով ճշգրտած հաշիւներու մարդը», բայց միշտ պահեց անյիշադարձութեան գիծ մը, և հաղորդական, սրտաբուխ սիրտ մը:

Հայց. Եկեղեցւոյ ընդհանուր կեանքի ծիրին մէջ Եղիշէ Պատրիարք եղաւ հա-ւատացողը և ջատագովը մեր Ս. Եկեղեցւոյ միութեան և ամբողջականութեան և առհասարակ անոր իւրայատուկ առանձնագրոյ մը նկարագրի և հիմնաւանդ կարգերու պահպանումին:

Բաւորին ծանօթ է, որ 1950-1960 տասնամեակը Հայց. Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ տագնապալից ծանրագոյն շրջան մը եղաւ էջմիածին-Անթիլիաս յարաբերութիւննե-րու և Երուսաղեմի Պատրիարքական ընտրութեան պայքարներու ծիրէն ներս: Տխուր և անախորժ դէպքեր նոյնիսկ պատահեցան: Պատմականօրէն ծանրակշիռ այդ եղե-լութեանց մասնակից պատասխանատու անձերէն մէկն էր նաև ինքը:

Հիմա, 30 տարիներու հեռավորութենէն նայելով այդ կացութեան վրայ, որ այժմ հիմնովին և զրականօրէն յեղաշրջուած պատկեր մը կը պարզէ, և սրտամաշ մանրութենէն ու օրուան տաք հոգեբանութենէն դուրս եկած՝ անկարելի է ընդհա-նուր հայեցողութեամբ շտեմել այն հիմնական գիծը որ Եղիշէ Պատրիարքի կեց-ուածքին մէջ կարեւոր նշանակութիւն ունեցաւ: Ան, հետեւելով Երուսաղեմի իր նա-խորդ Պատրիարքներու էական ուղղութեան՝ միշտ հաւատարիմ և յարգալից մնալով

Ս. Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան և անոր Գահակալին հանդէպ, բարեկամական, զործակցական և յարգալից վերաբերում ցուցաբերեց նաև հանդէպ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, առաջնորդուած Հայոց. Եկեղեցւոյ միութեան և ամբողջականութեան անյիզլի սկզբունքին համոզումէն:

Պատմական իրողութիւն է, որ Կիլիկիոյ Ս. Աթոռը՝ սկզբնապէս ի Միս մայրաքաղաք՝ միշտ սերտ յարաբերութեան մէջ էր եղած Երուսաղէմի Պատրիարքութեան հետ: Ի. դարու սկիզբին, 1903 ին, Սաղիմական Միաբան մըն էր, Սահակ Բ. Խաչատրեան Կաթողիկոս, որ նոր շրջան մը կը բանար Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատմութեան մէջ: Նոյն սերտակցութեան և սեղմ զործակցութեան ոգին տիրեց նաև Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Անթիլիասեան շրջանին, Եղիշէ Դուբեան և Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքներու գահակալութեանց ընթացքում և ծաղկուն տարիներուն:

Այս հիմնական ուղեգիծը անընդհատ և անշեղ շարունակուեցաւ Կիլիկեան Կաթողիկոսական Աթոռի և Երուսաղէմի Պատրիարքական Աթոռի միջև Եղիշէ Պատրիարքի գահակալութեան երեսուն տարիներու ընթացքին: Փոխադարձ կարօններու օգտակարային մօտեցումէն շատ անգին և վեր՝ այդ յարաբերութիւնը զսպանակուած էր այն խոր հասկացողութենէն, ըստ որում՝ Հայոց. Եկեղեցւոյ միութիւնը հայ ազգի ընդհանրական շահերուն համար կենսական պայման է:

Մեր նախորդներէն Զարեհ և Խորեն երջանկայիշատակ Կաթողիկոսներուն հանդէպ եղբայրական սիրոյ, անձնական բարեկամութեան և զործակցութեան իր զգացումներն ու տրամադրութիւնները մնացին տոկուն և անայլալի:

* * *

Սիրելի՛ հաւատացեալներ,

Ահաւասիկ գիծեր ու նշմարներ իր անձէն և զործէն, որոնք այլևս պատմութեան անցնող իր կերպարին վրայ պիտի մնան որպէս բնորոշիչ պատկերում:

Անթիլիասի այս սուրբ խորանին վրայ, ուր ինք քանիցս պատարագիչ և քարոզիչ է եղած և իր բանաստեղծական պատկերաւոր խօսքի ոճով Աւետարանի և հայութեան ձայնն է հնչեցուցած, Մենք կ'աղօթենք առ Ամենաբարին Աստուած, որ երկնային երանաւետ խաղաղութեան մէջ ընդունի իր հոգին և իր վաստակը:

Կ'աղօթենք առ Բարձրեալն Աստուած, որ Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը պահէ անփորձ և անվտանգ, շնորհելով անոր ուխտեալ և զինուորեալ Միաբանութեան երկնային իմաստութիւն, նուիրումի վերագորացում, զործունէութեան բարգաւաճում, որպէսզի Ս. Յակոբեանց վանուց ջանք վառ մնայ և նորոգեալ պայծառութեամբ Ս. Լուսաւորչի կանթեղին լոյսը իր մէջէն առատօրէն չողացնէ հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ:

Այս առիթով, եղբայրական սրտակցութեամբ Մեր խոր ցաւակցութիւնները կը յայտնենք Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին՝ Ն. Ս. Օմութիւն Տ. Տ. Վաղգէն Ա. Հայրապետին, և կը հայցենք Աստուծմէ որ երկա՛ր տարիներ շնորհէ իրեն, առողջութեան և երջանիկ ու բեղմնալից գահակալութեան անսպառ բարիքներով:

Մեր վշտազգած ցաւակցութիւնները կը յայտնենք Երուսաղէմի Պատրիարքութեան Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան և նորընտիր Պատրիարքական Տեղապահ Գերշ. Տ. Թորգոմ Արքեպիսկ. Մանուկեանին, խնդրելով Ամենակալ Աստուծմէ, որ զօրացնէ զինք, երկնառաք իմաստութեան լոյսով առաջնորդէ իր քայլերը, որպէսզի մօտիկ ապագային Երուսաղէմի Ս. Աթոռը օժտուի արժանաւոր Գահակալով և Սիրնի բարձունքէն լոյսը առատօրէն ճաճանչէ Հայոց. Եկեղեցւոյ և հայութեան կեանքին մէջ:

Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի:

ԳԱՐԵԴԻՆ Բ.

Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ